

Kristendomen

Ansgar i all ära men under vikingatiden tillhörde varken Bohuslän, Halland eller Skåne det Sverige som vi känner i dag. Dessa landskaps missionshistoria är därför en helt annan än den som t.ex. utspelades i Mälareområdet. Vår väg till kunskap i detta ämne ska därför i stället för att gå norrut leda oss västerut, till Mittjylland!

Danmark äger i de s.k. ”gyllene altarna” en dyrbar konstskatt från tidig medeltid. Många kyrkoaltare, vilka var uppmurade tegel- eller stenklossar, kläddes på frontsidan av förgyllda, tunna metallplattor med olika religiösa motiv, återgivna i effektiv relief. Inget annat land har i dag en så stor samling av dessa medeltida konstklenoder som just Danmark. Du finner dem på Nationalmuseet i Köpenhamn. Bland dessa finns några plattor vilka skulle kunna betecknas som de äldsta ”serieteckningarna” med händelsen förlagd till Norden.

Plattorna, sju till antalet, har ursprungligen suttit på ett altare i Tamdrups kyrka vid Horsens i Jylland. Konsthistoriskt kan de dateras till perioden ca 1200-1225. Egentligen är det märkligt att dessa plattor alltså existerar. Vid reformationen på 1500-talet var de nämligen upptagna på listor över konfiskerbart material. Ödet ville emellertid att de skulle bli räddade till eftervärlden. I starkt beskuret tillstånd uppsattes de på kyrkans predikstol. Kanske har det varit det märkliga motivvalet som appellerat till 1500-talets präster och dåtida sockenbor. De sju bilderna visar nämligen kristendomens definitiva införande i Danmark!

I historieskrivaren Adam av Bremens version omtalas hur kung Harald Blåtand av Danmark blev omvänd till Vite Kristis lära:

Poppo demonstrerar inför kung Harald Blåtand Kristus makt genom att låta upphetta en järnhandske utan att handen kommer till skada.

”I det Herrens år 966 omvändes danerna till tron genom en viss Poppo, som i folkets åsyn, utan att ta skada, bar ett vitglödgat järn, format som en handske. När kung Harald såg detta, uppgav han med hela sitt folk avgudadyrkan och omvände sig till dyrkan av den sanne Guden. Poppo upphöjdes till biskop.”

I en helgonskrift över kung Knut den helige, avfattad på 1090-talet strax efter kungens död berättas följande:

”For at berøre noget af hvad de gamle har fortalt - fra den tid, da biskop Poppo, ærværdig ihukommel-

se, bar det glødende hede jærn, uden at hans hånd blev brændt deraf, og skred over de glohede jærnplader uden at brænde sine fodsåler ...”

Den första bildplattan visar hur Poppo predikar för kung Harald Blåtand. På den andra plattan för missionären sin hand med handske in i elden medan den tredje, återgiven på sidan 87, visar när Poppo inför den förvånade kungen tar av sig järnhandsken. Handen är oskadad. Efter detta hokuspokusnummer låter kungen döpa sig på bild fyra, effektivt nog i en stor öl- eller vintunna. De efterföljande bilderna visar hur kungen ber, hur han skänker en gåva till kyrkan och slutligen finns en bild av två bedjande personer.

Kung Harald tog alltså dopet varefter kungens undersåtar antagligen tvångskristnats. Var någonsans den kungliga dopakten har skett vet vi inte, märkligt nog vet vi nästan inget om Poppo heller. Man skulle kunna gissa på kung Haralds kungsgård i Jelling i Mittjylland men personligen tror jag att det hela kan ha skett hos Haralds svärfar, obodritledaren Mistivoj. Haralds maktallians med denne, dopet och hans giftermål med Mistivojs dotter bör nämligen kunna höra samman i tid.

Skånska biskopar under vikingatiden

Även om tidpunkten för Haralds dop måste ha varit i slutet av 960-talet har han långt tidigare varit välvillig till kristna präster. Redan året 948 kunde t.ex. ärkebiskopen Adaldag i Hamburg-Bremen utse tre missionsbiskopar för Danmark. I Helmod's ”Slavekrönika” från 1100-talet berättas hur delar av Danmark blev lagda under ärkebiskopen: ”Salig Adaldag var således den förste ärkebiskop som invigde biskopar för Danmark och från det ögonblicket började Hamburgkyrkan att lägga lydkyrkor under sig”. De första biskoparna var Hored i Slesvig, Liuf-

dag i Ribe och Reginbrand i Århus. Det var alltså endast frågan om biskopsstift i Jylland, dvs. i det område som Harald vid tillfället härskade över. Just året 948 vet vi att dessa tre biskopar deltog i ett biskopsmöte i Ingelheim. Adam av Bremen skrev att Adaldag då ”också gav dem ansvaret för de kyrkor som finns på andra sidan havet, nämligen Fyn, på Själland, i Skåne och i sveonernas land.”

Odinkar den äldre är den näste missionsbiskop för Skåne som träder fram ur historiens töcken. ”Berömd var också i Danmark vid denna tid Odinkar den äldre, salig i åminnelse. ... Han predikade på Fyn och Själland, i Skåne och i Sverige och om-

Poppo döper Harald Blåtand i en trätunna.

vände många till kristen tro.” Denne Odinkar, som levde i slutet av 900-talet, var uppenbart av hög dansk ätt. Om hans brorson, prästen Odinkar den yngre, sägs nämligen att han varit en förnäm man av dansk kungasläkt. Odinkar den äldre hade sitt säte i Ribe i Jylland men han var uppenbart också missionsbiskop.

Det är inte helt lätt att klara ut de kyrkliga förhållandena i Sydsandinavien utanför Jylland vid tiden i början av 1000-talet. Adam beskrev själv i slutet av seklet svårigheterna med att bestämma de äldsta biskoparnas geografiska ämbetsområden: ”Jag tror, att orsaken till detta är, att, innan kristendomen fick fast fot, ingen biskop fick något bestämt stift sig tilldelat, utan var och en, i sin iver att utbreda kristendomen, fortsatte längre och längre bort, varvid man gemensamt tävlade om att predika Guds ord för såväl de sina som för främlingar.”

Kung Sven Tveskägg, Harald Blåtands son, ska, efter det att han en tid återfallit till hedendomen, åter ha blivit kristen. Han insatte bl.a. biskop Godebald i Skåne ”för att undervisa”. Denne kom från England och om honom berättas helt kort att han predikat även i Sverige och i Norge. Eftersom Godebald inte kom från Tyskland nämner Adam av Bremen inte mer om honom. För Adam och hans vänner gällde nämligen kampen att motverka allt som hotade Hamburg/Bremens kyrkliga maktställning i Norden. I tyskens lista över Skånes biskopar finns således inte Godebald med. Den äldsta biskopslängden skulle, enligt Adams egna ord, i stället ha sett ut så här: ”Den förste Bernhard, den andre Henrik och även Egino.” I Lunds domkyrkas dödsbok, det s.k. Necrologium Lundense från 1100-talet, möter vi nog en troligtvis mera sanningsenlig version. Här står nämligen att engelsmannen Godebald var den förste biskopen i Lund.

Ett enkolpion från Uppåkra från 1000-talet. Detta är ett litet relikskrin som innehållit ett fragment av Jesus kors eller någon annan relik. Foto Bengt Almgren, LUHM.

Vem var då biskop nummer två, Bernhard? Liksom Godebald kom Bernhard från England. Det är kung Knut den store, död 1035, som har placerat honom som biskop i Skåne. Ärkebiskopen i Hamburg/Bremen var givetvis missnöjd med detta val men efter det att Bernhard personligen ”hade gjort bot”, dvs. underkastat sig denne som sin andlige herre, fick han vänskapsgåvor och tillåtelse att på nytt dra ut som biskop. Dock verkar det som om han fått överge sitt skånska stift och han kom i stället att verka i Norge. De engelska biskoparna i Dan-

mark hade det uppenbart inte helt lätt. Om de inte självmant uppsökte ärkebiskopen i Bremen kunde t.o.m. våld mot dem komma ifråga. Om t.ex. biskop Gerbrand på Själland, som kung Knut också hämtat från England och placerat i Roskilde, berättas att han blev tillfångatagen av ärkebiskop Unwan i Bremen som tvingade honom att avge trohetsed och härigenom överge den engelske ärkebiskopen Aelnoth som tidigare varit hans herre. Aelnoth var ärkebiskop av Canterbury åren 1020-1038.

Om denne biskop Gerbrand och även om hans efterträdare Avoco berättas att de innehade både Roskilde och Skåne som gemensamma stift. Först när Avoco dog år 1060 förändrades situationen. Det som nu skapades kan sägas vara början på det blivande skånska ärkestiftet över hela Norden. Det hela har antagligen börjat som ett nära samarbete mellan den danske kungen Sven Estridsen, ärkebiskopen i Bremen Adalbert och den tyske kejsaren Henrik III. Redan året 1052 hade kung Sven i Slesvig sammanträffat med Adalbert. Följande år besökte Sven den tyske kejsaren i Merseburg och firade där t.o.m. påsken samman med denne. Det är ingen tvekan om att mycket nära relationer nu uppstått mellan dessa tre makthavare.

Troligtvis har de tre gemensamt skisserat en plan för kyrkoorganisationen i norra Europa. År 1053 fick nämligen Adalbert en påvebulla som gjorde honom till påvens legat och vikarie över hela Norden, i vilket inräknades såväl Island, Grönland som Finland. Nästa steg var att få Adalbert förklarad som s.k. patriark samt inrättandet av en ärkebiskop i Lund. Denne skulle lyda under Adalbert, inte under påven. För att lyckas med detta patriarkat stadgade emellertid den kyrkliga rätten att det under en patriark skulle finnas tio till tolv insatta lydbiskopar samt ett nytt, till kristendomen omvänt folk. I Tysk-

land låg endast två biskopsdömen under Bremen. Det gällde följaktligen att skapa de övriga i Danmark. Detta skedde också år 1060. Då inrättade Sven Estridsen, säkert i fullt samförstånd med Adalbert, ett flertal nya stift. Jylland uppdelades i stiftet Slesvig, Ribe, Århus, Vendsyssel och Viborg. På Fyn blev Odense biskopssäte medan Roskilde bibehölls som stiftsstad för Själland. I Skåne tillkom Lund och Dalby. Med denna väldiga omorganisation hade kungen och den tyske ärkebiskopen skapat förutsättningar för en framställning till påven om patriarkatets inrättande. För kung Sven hägrade i bakgrunden en egen dansk ärkebiskop i Lund.

Intressant är att Dalby upphöjdes till biskopsäte. Ortens geografiska placering är egentligen i detta sammanhang omöjlig med tanke på den direkta närheten till Lund. Om man emellertid ser på vad som gällde förutsättningarna för att upprätta ett patriarkat i Bremen stämmer bilden. Som biskop i Dalby placerades nämligen Eginio, vilken enligt Adam av Bremen verkade som missionsbiskop. Adam beskriver ingående Eginios arbete med att omvända andra folk till kristendomen. Han förde korståg mot blekingarna och hjälpte kyrkan i Skara i Västergötland mot hedniska revolter. Författaren menar därför att Dalby kan ha fungerat som en bas för en missionsbiskop över områden som inte till fullo ingick i det danska huvudområdet. Adalbert annekterade härigenom sitt planerade patriarkat till även områden och folk utanför det egentliga Danmark som ännu inte hade kristnats. De formella kraven för ett patriarkat verkade var mer än väl uppfyllda.

Nu gällde det att övertyga påven. Är det inte i detta sammanhang man ska se Adam av Bremens väldiga skrift om förhållandena i Norden? Adam bör ha varit utsänd av Adalbert till Sven Estridsen för att av denne, ärkebiskopens vän, få nödvändiga upp-

Ornerad träplanka från 1000-talets träkyrka i Brågarp. Foto Bengt Almgren, LUHM.

gifter för sin bok. Han beskriver ingående hela det väldiga området i Skandinavien där fortfarande hedendom härskade men också hur man med utgångspunkt från Bremen/Hamburg systematiskt arbetade med att omvända detta område till kristendomen. Adams unika verk kan alltså vara den äldsta kända, beställda marknadsföringen av Norden i allmänhet men för Skåne i synnerhet. Kanske var skriftens innehåll avsett att komma under påvens ögon. Året 1072 reste biskop Eginio personligen ner till Rom. För första gången besökte en nordisk biskop påvehovet. Eginio hade sex år tidigare övertagit biskopstolen i Lund. Det är inte långsökta att tänka sig att Eginos Italienresa ska ses just i kampen om patriarkatets inrättande. Eginio dog emellertid strax efter hemkomsten nästan samtidigt med ärkebiskop Adalbert. Två år senare, år 1074, dog även kung Sven. Huvudpersonerna bakom en tanke på ett tyskt patriarkat och ett ärkestift i Skåne var plötsligt borta.

Skånska kyrkor från vikingatiden

Norge har en sagolik skatt av riktigt gamla, bevarade träkyrkor. Höga och konstnärligt fulländade står de här än idag, fastän de flesta byggdes på 1200-talet. Med en bedövande vacker träsnideriteknik är de prydda med allehanda figurer och ornamentik. Det är ett ödets ironi att ett land som har så mycket sten i alla de former ska ha en av världens främsta historiska arkitekturskatter baserat på det förgängliga trämaterialiet. Sverige, som i förhållande till sitt grannland kan sägas ha bristvara på sten men gott om träd, saknar däremot rikedomerna på äldre träkyrkor men har ett överflöd på sten- och tegeltempel.

På en träkyrkoresa genom Norge besökte jag bl.a. Borgunds mäktiga träskapelse från 1200-talet. Visst är den vacker, denna kolossala kyrka. Men här fanns också turistbussar i mängder och en dyr entré, en riktig turistfälla. Kontrasten var överväldigande ef-